

ΤΟ ΚΑΛΥΜΜΑ ΤΗΣ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΥ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΠΑΝΔΡΙΤΟΥ

Εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Μονῆς τῶν Βλαττάδων διαφυλάσσεται μαρμαρίνον κάλυμμα σαρκοφάγου ἄξιον πολλοῦ λόγου ὄχι μόνον διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῦ χαραγμένον ἐπίγραμμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γλυπτικὴν του διακόσμησιν (εἰκ. 1)¹.

Εἰκ. 1. Τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου τῶν Γεωργίου Καπανδρίτου ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς Βλαττάδων Θεσσαλονίκης.

Τὸ κάλυμμα τοῦτο τῆς σαρκοφάγου, τοῦ ὁποίου ἠλλεῖπει τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, ἔχει σχῆμα πρίσματος, αἱ δὲ διαστάσεις αὐτοῦ εἶναι: ὕψος 0,10, πλάτος 0,36 καὶ μῆκος, ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει, 1,22.

Ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν οὐδεμίαν φέρει διακόσμησιν, διότι φαίνεται ὅτι ἡ σαρκοφάγος θὰ εὐρίσκετο πλησίον τοίχου ἢ ἐντὸς κοιλότητος καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ πρὸς τὰ ἔσω ἐστραμμένη ἐπιφάνεια τοῦ καλύμματος δὲν θὰ ἦτο ὄρατή. Ἡ προσθία μακρὰ πλευρὰ, πλάτους 0,17, διαιρεῖται εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας, ὧν ἡ ἄνω, πλάτους 0,075, φέρει τὸ ἐπίγραμμα, περὶ οὗ εὐθύς κατωτέρω, ἡ δὲ ὑπ' αὐτὴν πληροῦται ὑπὸ γλυπτῶν κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐξετάσει. Τέλος ἡ σωζομένη δεξιὰ πλευρὰ φέρει ἐπίσης γλυπτικὸν διάκοσμον.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν γίνεται λόγος περὶ τοῦ καλύμματος τούτου τῆς σαρκοφάγου, καὶ τοῦτο ἔνεκα τοῦ ἐπ' αὐτοῦ εὐρισκομένου ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον πολλάκις μέχρι τοῦδε ἔχει δημοσιευθῆ.

¹ Καθῆκον ἡμῶν ἐπιβεβλημένον θεωροῦμεν, ἵνα καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστήσωμεν θερμῶς τὸν σοφὸν Ἡγούμενον τῆς Μ. Βλαττάδων πανοσιολ. Γέροντα Ἰωακεῖμ τὸν Ἰβηρίτην διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς παρέσχεν ἡμῖν πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς μελέτην τοῦ ἐνταῦθα δημοσιουομένου μαρμαρίου.

Πρωτος, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ὁ ἀββᾶς Duchésne¹, ἐκ τούτου δὲ μέ τινας διορθώσεις ὁ Μ. Δήμητσας² καὶ τέλος ὁ Π. Παπαγεωργίου³. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Duchésne γενομένην ἔκδοσιν ἐπέφερε διορθώσεις τινὰς ὁ Μ. Γεδεών⁴, ἃς ἐπανελάβε καὶ διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Παπαγεωργίου ὁ Σ. Λάμπρος⁵.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτῶ στίχων χαραγμένων εἰς δύο σειράς. Ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν, τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ μαρμάρου εἶναι τεθραυσμένον, λείπει μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων 1 καὶ 5 τοῦ ἐπιγράμματος. Τοῦτο χωριζόμενον εἰς στίχους ἔχει, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ λίθου γενομένην ἀνάγνωσιν, ὡς ἔξῃς:

. . . . καὶ φθορὸς οὗτος τάφος,
 ἔκρουσεν ἔνδον τὸν Καπανδρίτου γόνον,
 ἀνδρὸς μεγίστου τῷ κλέει Σκουτερίου,
 4 νόσῳ τακέντα λοιμικῆς ἀρρωστίας.
 σφ]ριγῶν γίγας,
 τερπνός, προσηγής, εὐφυνής, ὄλος χάρις.
 Σὺ δ' ἄλλα φεῦ μοι καὶ παπαὶ φράσον, ξένε,
 8 βλέπων τὸ ρεῦμα τῆς φθορᾶς τῶν πραγμάτων.

Εἰς τὸ ἐπίγραμμα οὐδαμοῦ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ σαρκοφάγῳ τεθαμμένου υἱοῦ τοῦ Καπανδρίτου, ἐκτὸς ἂν ὑποτεθῆ ὅτι τοῦτο εὐρίσκετο ἴσως εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀρχὴν τοῦ 5ου στίχου. Ὁ Μ. Γεδεών ὅμως δημοσιεύων ἐπίγραμμά τι τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς παραθέτομεν κατωτέρω, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν: «Τῷ τοῦ Καπανδρίτου υἱῷ τοῦ Σκουταρίου κυρῷ Γεωργίῳ»⁶ ἐσχέτισεν αὐτὸ πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου, ὃ δὲ Σ. Λάμπρος⁷ ἐταύτισε τὸν ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐκείνῳ τοῦ Φιλῆ μνημονευόμενον Γεώργιον πρὸς τὸν ἀνωλύτως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν Βλατιτάδων φερόμενον υἱὸν τοῦ Καπανδρίτου. Ταῦτα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπολύτως ἀπὸ τὰ δύο μονογράμματα τὰ εὐρισκόμενα ἐντὸς δύο ἐκ τῶν ρόμβων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν κάτω τοῦ ἐπιγράμματος διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ

¹ L'abbé Duchésne-Bayet, Memoire sur une mission au Mont Athos, Paris, 1876 (Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome) σ. 67, ἀριθ. 111.

² Μ. Δήμητσας, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις καὶ μνημείοις σωζόμενοις, Ἀθῆναι, 1896, I, 544.

³ Byzantinische Zeitschrift, 8, 1899, 424.

⁴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 3, 1883, 245.

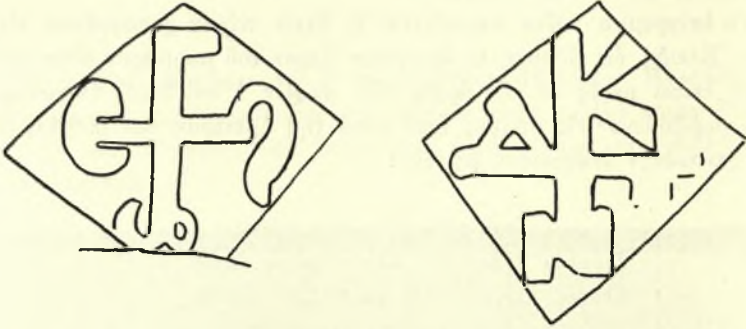
⁵ Ν. Ἐλληνομνήμων, 10, 1913, 195 κ. ἔξ. Πρβ. καὶ 7, 1910, 89 κ. ἔξ.

⁶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. 247 Δ'.

⁷ Ν. Ἐλληνομνήμων, 10, 1913, 195.

μελέτην μαρμάρου. Τὰ μονογράμματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι δὲν ἐγνώριζον ὁ Γεδεὼν καὶ ὁ Λάμπρος, δύνανται νομίζω ν' ἀναγνωσθῶσιν ὡς ἐξῆς: (Εἰκ. 2).

ΓΕΩΡΓ[ΙΟΣ] Κ[Α]ΠΑΝΔ[ΡΙ]Τ[ΗΣ]

Εἰκ. 2. Μονογράμματα ἐντὸς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου ῥόμβου ἐπὶ τῆς προσηθίας πλευρᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1, 3).

Ἔστι εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῶν Βλαττάδων, καθὼς καὶ εἰς τὸ τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τοῦ ἐν νεαροῖς δηλαδὴ ἡλικίᾳ ἐκ λοιμοῦ ἀποθανόντος Γεωργίου Καπανδρίτου, οὐδεμία νομίζω ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὡς δύναται νὰ διδάξῃ ἢ παραβολὴ τοῦ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλαττάδων ἐπιγράμματος πρὸς τὸ τοῦ Φιλῆ, ἔχοντος κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Γεδεὼν οὕτω:

Τῷ τοῦ Καπανδρίτου υἱῷ τοῦ Σκουταρίου κυρῷ Γεωργίῳ.

*Τρισολβίου μείρακος ἀστειὸν τύπον,
 ὅσους ἂν ἦς, ἄνθρωπε, μὴ παραδράμης·
 Γεώργιον γὰρ τὸν Καπανδρίτην βλέπεις,
 τὸν Σκουτερίου παῖδα, παπαὶ τῆς τύχης·
 ὃς εἰς τρύγην ἔτοιμον εὐρέθη ῥόδον,
 τῆς τοῦ βίου κάλυκος ἐκκύνας μόνον·
 καὶ χαρίτων ἡδιστον ἐκθλίρας γάλα,
 τῶν ἐλπίδων ἔρημος ἐκ γῆς ἠρπάγη.
 Πλὴν, δάκρυσον μὲν, ἰκέτευσον δὲ πλέον,
 τοῦτον μετελθεῖν εἰς Ἐδὲμ θεῖους τόπους.*

Πλὴν τοῦ περιεχομένου, νομίζω ὅτι καὶ ἡ μορφή παρουσιάζει ὁμοιότητα εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐπιγράμματα καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀπίθανον νὰ ἐκφράσῃ τις τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλαττάδων συνετέθη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ.

Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι ἐκ τῆς συσχέτισεως τῶν δύο τούτων ἐπιγραμμάτων ἔχομεν τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ σαρκοφάγῳ τῶν Βλαττάδων περιλειομένου νιοῦ τοῦ Καπανδρίτου καί, ὅπερ σπουδαιότερον, γνωρίζομεν περίπου τὸν χρόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ἀκμὴ τοῦ ποιητοῦ Μανουὴλ Φιλῆ συμπύπτει μὲ τὰ τέλη τοῦ 13ου καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 14ου αἰῶνος¹.

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα εἶναι πολύτιμα διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἐπὶ τοῦ καλύμματος γλυπτικοῦ διακόσμου, εἰς ἣν ἤδη μεταβαίνομεν.

Πάντες οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες μὲ τὸ μάρμαρον τοῦτο ἐνδιεφέρθησαν μόνον διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῦ εὐρισκόμενον ἐπίγραμμα, οὐδένα δὲ ἔκαμαν λόγον οὔτε περὶ τοῦ σχήματος, οὔτε περὶ τῆς γλυπτικῆς αὐτοῦ διακοσμῆσεως, ἣτις εἶναι λίαν σπουδαία κυρίως διότι, ὡς εἶδομεν, τὸ μάρμαρον εἶναι ὅπως δήποτε χρονολογημένον.

Τὸ πρισματικὸν σχῆμα τοῦ καλύμματος τούτου εὐρίσκομεν, ἂν καὶ σπανίως, ἤδη κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον². Τοῦτο εἶναι ἀκόμη σπανιώτερον κατὰ τοὺς κυρίως Βυζαντινοὺς χρόνους, ἔξ ὧν ἄλλωστε ὀλίγας μόνον ἔχομεν σαρκοφάγους καὶ ἔτι ὀλιγώτερα καλύμματα. Τὸ μόνον, εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον, γνωστὸν κάλυμμα τοιαύτην ἔχον μορφήν εἶναι τὸ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Μελετίου κατὰ τὸν Κιθαιρώνα, ἀποκείμενον εἰς τεμάχια ἔξω τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ταύτης. Τὸ σχῆμα τοῦ καλύμματος τούτου εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ μὲ διαστάσεις καὶ ἀναλογίας διαφορητικὰς, ὅπως ἐπίσης διαφορητικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐντελῶς λιτὴ γλυπτικὴ αὐτοῦ διακόσμησις.

Ὁ γλυπτικὸς διακόσμος τοῦ ἐν τῇ Μ. Βλαττάδων καλύμματος τῆς σαρκοφάγου εἶναι ἑξαιρετικῶς πλούσιος.

Ἡ στενὴ ἐπιμήκης ἐπιφάνεια ἢ εὐρισκομένη εἰς τὴν ράχιν τοῦ καλύμματος κοσμεῖται ὑπὸ σειρᾶς συνεχομένων τετραφύλλων, σταυροειδῶς διατεταγμένων (Εἰκ. 3, 4). Ἡ σπουδαιότερα ὅμως διακόσμησις εὐρίσκεται ἐπὶ μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ ἐπὶ τῆς διασχιζομένης δεξιᾶς στενῆς τοιαύτης.

Ἐπὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, κάτω τῆς ζώνης τῆς φερούσης τὸ ἐπίγραμμα, εὐρίσκεται ἡ ταινία ἢ φέρουσα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν (εἰκ. 1, 3, 4). Ἡ διακόσμησις αὕτη συνίσταται ἐκ σειρᾶς συνεχομένων ρόμβων, τοὺς ὁποίους σχηματίζει ταινία περιελισσομένη, ἣς τὰ ἄκρα ἀπολήγουσιν εἰς ἰσχυρῶς ἐσχηματοποιημένα φύλλα, ἅτινα διασταυρούμενα πληροῦσι τοὺς ἑκατέρωθεν τῶν ρόμβων ἀπομένοντας τριγωνικοὺς χώρους.

¹ K. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου. (Βιβλιοθ. Μαρασλή) II, 748 κ. ἔξ.

² Βλ. προχειρῶς O. M. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911, σ. 131, κ. ἔξ. εἰκ. 76, 77

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ρόμβων πληροῦται ὑπὸ κοσμημάτων διαφορτικῶν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν. Οὕτω τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρώτου ἐξ ἀριστερῶν καὶ τοῦ πέμπτου ρόμβου ἔχει ἐκβαθυνηθῆ διὰ λόγους, οὓς θὰ ἐξηγήσωμεν εὐθὺς κατωτέρω. Ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος φέρουσι τὰ μονογράμματα τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος (Εἰκ. 2, 3). Ὁ τέταρτος ρόμβος πληροῦται ὑπὸ δικεφάλου ἀετοῦ, ὁ ἕκτος περικλείει μικρὸν ἀνθέμιον καὶ τέλος ὁ ἕβδομος τρία σταυροειδῶς διατεταγμένα τρίφυλλα, τὰ ὅποια ἐκφύονται ἀπὸ κοινοῦ βλαστοῦ, συνεχομένου, ὅπως καὶ εἰς τὸ μικρὸν ἀνθέμιον τοῦ ἕκτου, πρὸς τὰς κάτω πλευρὰς τοῦ ρόμβου (Εἰκ. 4).

Εἰκ. 3. Τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου.
(Πρὸβλ. εἰκ. 1).

Τὰ κοσμήματα τῆς πλευρᾶς ταύτης εἶναι ἑλαφρῶς ἀνάγλυφα μὲ ἐπίπεδον τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, τὸ δὲ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου προβάλλουσι δὲν εἶναι λεῖον, ἀλλὰ παρουσιάζει χαρακτηριστικὴν ἀνωμαλίαν, ἐξ ἧς γίνεται φανερὸν ὅτι τὸ περὶ τὰ κοσμήματα ἀπομένον κενὸν ἐπληροῦτο δι' ἐγχρώμου μίγματος, ὅτι δηλαδὴ τὰ γλυπτὰ ταῦτα κοσμήματα ἀνήκουσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν λεγομένων ἐπιπεδογλύφων¹.

Ἡ σειρά τῶν ρόμβων, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου, διακόπτεται ὑπὸ τριγωνικοῦ θυρεοῦ, ὅστις εὐρίσκεται μεταξὺ δύο ἐραλδικῶν λεόντων ὀρθῶν ἀντιμετώπων (Εἰκ. 5), τὸ δὲ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἔχει κοιλανθῆ, ὅπως καὶ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ πέμπτου ρόμβου. Ἡ κοίλανσις αὕτη τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θυρεοῦ καὶ τῶν δύο ρόμβων δεικνύει ὅτι ἐντὸς αὐτῶν εὐρίσκοντο κοσμή-

¹ Περὶ τῆς τεχνικῆς ταύτης βλ. L. Brehier, *Etudes sur l'histoire de la sculpture byzantine*, ἐν *Nouv. Archives des Missions scientifiques*, Nouv. serie, fasc. 3, 1911, 96 κ. ἔξ.

ματα ἢ μονογράμματα κατεσκευασμένα δι' ἔγχρωμου μίγματος ἐν εἴδει σμάλτου ἢ καὶ διὰ ψηφίδων¹.

Εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θυρεοῦ τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν λεπτομερέστερον καιωτέρω.

Ὁ διάκοσμος τῆς σωζομένης δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν καλύμματος δὲν εἶναι ἐπιπεδόγλυφος, ὅπως τῆς ἤδη περιγραφείσης μακρᾶς τοιαύτης, ἀλλὰ τὸ ἀνάγλυφον ἔχει πλαστικότητα καὶ ἔχει τοῦ γύρω αὐτοῦ ἐδάφους (Εἰκ. 6). Ἡ διακόσμησις τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀποτελεῖται ἐξ ἀνθεμίου μορφῆς ἀναλόγου πρὸς τὸ πληροῦν τὸν προτελευταῖον ρόμβον τῆς

Εἰκ. 4. Τὸ δεξιὸν ἡμῖς τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1).

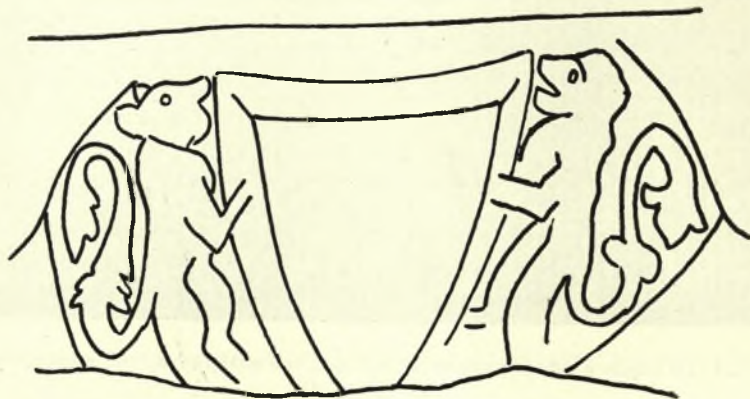
κυρίας πλευρᾶς (Εἰκ. 4), ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου ἐκφύονται δύο βλαστοὶ περιβάλλοντες αὐτὸ καὶ πληροῦντες διὰ τῶν ἐλίκων τῶν τ' ἀπομένοντα κενὰ τοῦ τριγωνικοῦ χώρου.

Ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις τοῦ ἐνταῦθα ἐξεταζομένου καλύμματος τῆς σαρκοφάγου εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ τεχνικῆς ἰδίᾳ ἀπόψεως. Αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ πλαστικοῦ ἀναγλύφου τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸ λίαν διάφορον τῆς περιόδου τῶν Παλαιολόγων.

Ἡ διακόσμησις τῆς στενῆς πλευρᾶς (Εἰκ. 6) ἐνθυμίζει ἀκόμη τὴν πλοκὴν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ πλαστικοῦ ἀναγλύφου τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰῶνος, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη πλέον τὴν ἀμειπτον κανονικότητα ἐκείνου. Ἡ πλαστικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἀναγλύφου τῆς πλευρᾶς ταύτης εὐρίσκεται ἐν προφανεῖ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ ὅλως διάφορον τεχνοτροπίαν τῶν χρόνων τῶν

¹ Διὰ τὴν τεχνικὴν ταύτην βλ. D. Talbot Rice, *Byzantine Art*, Oxford, 1935 195 κ. ἐξ. καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφίαν.

Παλαιολόγων, ἦν ἀντιπροσωπεύει ἡ ἐπιπεδόγλυφος διακόσμησις τῆς μακροῦς πλευρᾶς. Πλὴν τῆς ἐλλείψεως πλαστικότητος, ἣτις ἐνταῦθα πρέπει κατὰ μέγα μέρος ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιπεδογλύφου τεχνικῆς, καὶ τὰ περισσότερα τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν διακόσμησιν τῆς πλευρᾶς ταύτης διακοσμητικῶν θεμάτων εἶναι χαρακτηριστικὰ διὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου τῶν Παλαιολόγων. Οὕτω τὸ κύριον θέμα, τοὺς συνεχομένους δηλαδὴ ρόμβους, οὓς σχηματίζει ἡ περιελισσομένη ταινία, εὐρίσκομεν εἰς ἐπιστύλια τοῦ τέμπλου τῆς Μητροπόλεως τοῦ Μυστρα¹, ὧν ὅμως ἡ τεχνικὴ δεικνύει ὅτι ταῦτα εἶναι πιθανῶς παλαιότερα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ 1310. Τὸ θέμα ὅμως τοῦτο μὲ τεχνικὴν ἐπιπεδόγλυφον, ὁμοίαν δηλαδὴ πρὸς τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου, ἀπαντᾷ

Εἰκ. 5. Οἰκόσημον ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1, 3).

ἀπαράλλακτον εἰς τὸ ἄνω γείσον τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἀγ. Σοφίας ἐν Ἀχρίδι, ἀνήκοντος εἰς τοὺς περὶ τὸ 1314 χρόνους². Εἰς τὸ γλυπτὸν μάλιστα τοῦτο καὶ τὸ μικρὸν ἀνθέμιον τὸ πληροῦν τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ρόμβων εἶναι λίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ περικλειόμενον ἐντὸς τοῦ ἔκτου ρόμβου τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. Ἐπίσης τὸ θέμα τῶν ταινιῶν, αἵτινες ἀπολήγουν εἰς φύλλα, οἷον ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ μαρμαροῦ τῶν Βλαττάδων, εἰς τοὺς ἐκατέρωθεν τῶν ρόμβων τριγωνικοὺς χώρους, δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν τέχνην τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Τοῦτο εὐρίσκομεν, ἐφηρμοσμένον μάλιστα εἰς τεχνικὴν ἐπιπεδόγλυφον, εἴτε περιελισσόμενον πρὸς σχηματισμὸν κοσμημάτων, ὅπως εἰς τὴν Παλαιὰν Ἐπισκοπὴν παρὰ τὸν Βόλον³ καὶ εἰς τὴν τετράγωνον πλάκα τὴν κοσμοῦσαν τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἀχρίδος, περὶ οὗ ἄνωτέρω ἐγένετο λόγος⁴, εἴτε καὶ χρησιμεῦον διὰ τὸν ἀπαρτισμὸν κουφι-

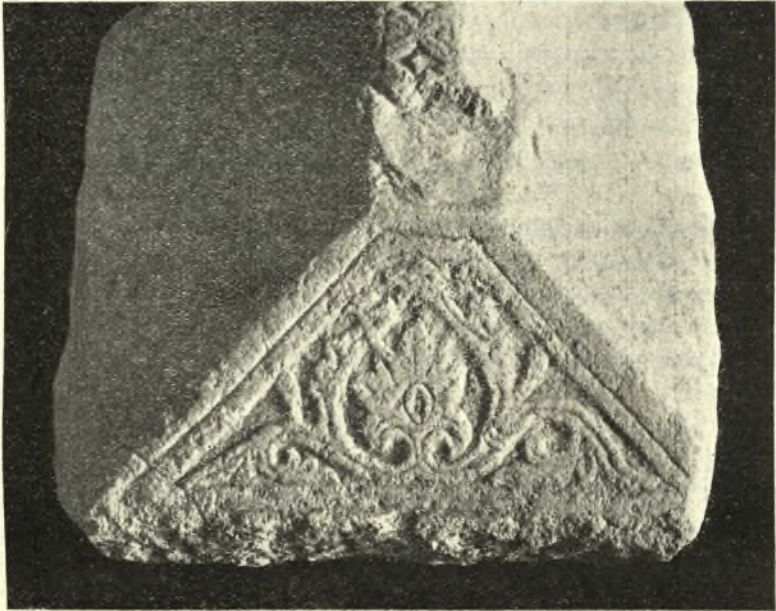
¹ G. Millet, *Monuments byzantins de Mistra*, Paris, 1910, πίν. 45. 1, 4.

² G. Millet, *L'ancien art serbe. Les Eglises*, Paris, 1919, σ. 143, εἰκ. 156.

³ Ν. Γιαννόπουλος, Ἐν Β. C. Η. 44, 1920, σ. 183, εἰκ. 2.

⁴ Millet, *L'ancien art serbe*, σ. 143, εἰκ. 156.

κῆς διακοσμῆσεως, ὅπως εἰς τὴν περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τοῦ 13ου αἰῶνος κατασκευασθεῖσαν σαρκοφάγον τῆς Ἀγγελίνας Δούκαινας Παλαιολογίνας (Μαλιασσινοῦ), ἀποκειμένην ὁμοίως εἰς τὴν Παλαιὰν Ἐπισκοπὴν Βόλου¹, ἢ εἰς τὰ περὶ τὸ 1300 ἀναγόμενα ἀνάγλυφα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Χελανδαρίου ἐν Ἀγ. Ὁρει² καὶ τοῦ Ταξιάρχου τῆς Λοκρίδος³. Τὸ θέμα τέλος τοῦτο συναντῶμεν ἔτι μᾶλλον ἐξειλιγμένον λήγοντος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν

Εἰκ. 6. Ἡ δεξιὰ πλαγία πλευρὰ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου.

χαλκῆν θύραν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἀγιορειτικῆς Μονῆς Βατοπεδίου, ἐπὶ τῆς ὁποίας αἱ ταινίαι φέρουσι καὶ μικρὰς ὁπλὰς ἀπομιμουμένας πολυτίμους λίθους⁴.

Ἡ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γλυπτοῦ παρουσία καὶ πολυχρόμου διὰ σμάλτων ἢ ψηφίδων διακοσμῆσεως, εἰς τὸν θυρεὸν καὶ τοὺς δύο ῥόμβους, ἐνθυμίζει ἔργα

¹ Εἰκὼν ἐν Β.С.Н. Ἐνθ' ἀν. σ. 196, εἰκ. 8 καὶ ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, 4, 1927, 46.

² Millet, L'ancien art serbe, σ. 142, εἰκ. 155.

³ Α. Ὁρλάνδος, Ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 6, 1929, 359 κ. ἔξ. εἰκ. 10, 18 - 20.

⁴ Εἰκὼν παρὰ Ν. Κονδakov, Μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς τέχνης τοῦ Ἄθω (ρωσ.), Πετρούπολις, 1902, πίν. XXXVIII.

παλαιότερων χρόνων, όπως το γνωστόν ώραϊον ανάγλυφον τῶν τριῶν Ἀποστόλων, τὸ προερχόμενον ἐπίσης ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Βλατιτάδων καὶ ἀποκείμενον εἰς τὸ Βαζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν¹.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀνάμιξις διαφόρων τεχνικῶν, ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γλυπτῶ, ἰδίως τοῦ ἐξέχοντος ἀναγλύφου καὶ τοῦ ἐπιπεδογλύφου, δὲν εἶναι ἀσυνήθης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς δεικνύει, μεταξὺ ἄλλων παραδειγμάτων, ὁ Χριστὸς τῆς Περιβλέπτου, νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Μυστραῖ², ἡ χοῆσις ὅμως ἐγγράμων σμάλτων ἢ ἐνθέτων πολυχρῶμων μαρμάρων, ὅπως ἡ εἰκὼν τῆς Ἀγ. Εὐδοξίας, ἡ εὐρεθεῖσα εἰς τὴν ἐν Κων/πόλει Μονὴν τῆς Πανααχράντου³, δὲν ἦτο πολὺ διαδεδομένη, ἂν κρίνη τις ἀπὸ τὰ διασωθέντα μνημεῖα, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων, κατὰ τοὺς ὁποίους ὅμως εὐρίσκομεν συχὴν χρῆσιν τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ πληροῦντος τὸ βάθος τῶν ἀναγλύφων⁴.

Ἡ διὰ συνεχόμενων τέλους τετραφύλλων διακόσμησις τῆς ράχως τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς μαρμάρου, ὡς θέμα, εἶναι παλαιότητα, ἀπαντῶσα καὶ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν καὶ εἰς τὴν κυρίως Βυζαντινὴν περίοδον⁵. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα εὐρίσκομεν τὸ θέμα τοῦτο κοσμοῦν τὸ κράσπεδον τοῦ ἐνδύματος ἐνὸς στρατιώτου εἰς τὴν μεγάλην σύνθεσιν τῆς Σταυρώσεως μεταξὺ τῶν περὶ τὸ ἔτος 1265 γενομένων τοιχογραφιῶν τοῦ Σοπόνσανι ἐν Σερβίᾳ⁶, κατὰ τὴν κυρίως ὅμως περίοδον τῶν Παλαιολόγων τὸ κόσμημα τοῦτο ἀποβαίνει ἀρκούντως σπάνιον, τὸ δὲ ἐν λόγῳ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ὀλίγα γνωστά παραδείγματα τῆς ἐν ἐπιπεδογλύφῳ ἐκτελέσεως τοῦ θέματος τούτου κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους⁷.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐξεταζομένου καλύμματος τῆς σαρκοφάγου παρουσία τοῦ θυρεοῦ (Εἰκ. 5) δέον ν' ἀποσχολήσῃ ἡμᾶς ἐπὶ μικρόν. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ οἰκοσῆμου ὀδηγεῖ, πλὴν τοῦ σχήματος, καὶ ἡ παρουσία τῶν δύο ἐραλδι-

¹ Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἐκδ. 2^α, Ἀθήναι, 1931, σ. 43, ἀριθ. 150 καὶ σ. 41, εἰκ. 20.

² Millet, Mistra, πίν. 51. 11. Πρβ. καὶ L. Brehier, Nouvelles recherches sur l'histoire de la sculpture byzantine ἐν Nouv. Archives des Missions scientifiques, Nouv. serie, fasc. 9, 1913, 60.

³ Ἀπεικόνισις παρὰ F. Volbach, G. Salles, G. Duthuit, Art byzantin, Paris, 1933, πίν. 72. Πρβ. καὶ Talbot Rice, Byzantine Art, 195, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁴ Πόρτα - Παναγιά: Ἀ. Ὁρλάνδος ἐν Ἀρχαίῳ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, 1, 1935, 29 κ. ἐξ. εἰκ. 19 - 21. Μητρόπολις Μυστραῖ: Millet, Mistra, πίν. 43, 2, 44. 1.

⁵ Διὰ τὸ θέμα τοῦτο βλ. Α. Ξυγγοπούλου, Ἐν Ἀρχαίῳ. Δελτίῳ 12, 1929, 153 καὶ Μ. Σωτηρίου, ἐν Ἀρχαίῳ. Ἐφημερίδι 1931, 141 κ. ἐξ.

⁶ N. Okunev, Monumenta artis serbicae, I, Zagrebiae - Pragae, 1928, πίν. 4.

⁷ Millet, Mistra, πίν. 52. 3.

κῶν λεόντων, οἱ ὅποιοι δὲν φαίνονται ἔστερημένοι Δυτικῆς ἐπιδράσεως, ἐνθυμίζουσι δὲ ζωηρῶς τοὺς εὐρισκομένους ἐπὶ τῆς σφραγίδος τοῦ Ματθαίου Ἀσάνη, ἣν ἔδημοσίευσεν ὁ Σ. Λάμπρος¹.

Πρόκειται πράγματι ἐνταῦθα περὶ οἰκοσῆμου; Ὁ Γ. Τυπάλδος διύσχυρίσθη ἄλλοτε ὅτι οὐδεμία τῶν ἐπισήμων Βυζαντινῶν οἰκογενειῶν εἶχε πρὸ τῆς Ἀλώσεως οἰκόσημον². Ἐν τούτοις τὰ μνημεῖα ἀποδεικνύουσιν ὅτι τοιαῦτα οἰκόσημα, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦλάχιστον τῶν Παλαιολόγων, ὑπῆρχον, ὀφειλόμενα πιθανῶς εἰς Φραγκικὴν ἐπίδρασιν. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τὴν ἐπὶ τῶν θαλασσιῶν τειχῶν τῆς Κων/πόλεως ἀνάγλυφον πλάκα, ἐφ' ἧς εὐρίσκεται οἰκόσημον σχήματος ἐντελῶς ἀναλόγου πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλατιτάδων, φέρον ἐντὸς λέοντα ὄρθιον πρὸς ἀριστερὰ κρατοῦντα ξίφος, κάτωθεν δὲ τοῦ θυρεοῦ, ἐντὸς τεσσάρων κύκλων, συμπιλήματα τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1282 - 1328)³. Ἡ πλάξ αὕτη εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας, διότι ἀνήκει εἰς τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους, εἰς οὓς καὶ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου. Πῶς ὅμως τὸ οἰκόσημον τοῦτο τῆς Κων/πόλεως σχετίζεται μὲ τὸν Ἀνδρόνικον Β' Παλαιολόγον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἐπίσης νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετα πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα τὰ ἐπὶ μαρμάρου ὡς Γενουατικὰ συνήθως θεωρούμενα οἰκόσημα τοῦ Μουσείου τῆς Κων/πόλεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι καὶ τινὰ φέροντα τὰ τέσσαρα Β τῶν Παλαιολόγων⁴.

Ἐν τούτοις θὰ ἠδύνατο, νομίζω, νὰ γίνῃ σχετικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν Φραγκικῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν οἰκοσῆμων. Εἶναι δηλαδὴ πολὺ πιθανὸν ὅτι τὰ οἰκόσημα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς δὲν ἦσαν οἰκογενειακὰ, ὡς τὰ Φραγκικά, ἀλλὰ μᾶλλον δηλωτικὰ τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματος, τὸ ὅποion εἶχεν ὁ φέρων τὸ οἰκόσημον, ὡς τοῦτο συνέβαινεν, ὅπως εἶναι γνωστόν, εἰς τὰς Μουσουλμανικὰς αὐτὰς τῆς Βαγδάτης καὶ τοῦ Καΐρου⁵. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει τὸ οἰκόσημον ἐπὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς καλύμματος τῆς σαρκοφάγου θὰ ἔπρεπε ν' ἀνήκῃ μᾶλλον εἰς τὸν πατέρα Καπανδρίτην, φέροντα τὸ αὐλικὸν ἀξίωμα τοῦ Σκουτερίου⁶, οὐκ εἰς τὸν ἐν νεαροῦ ἡλικίᾳ ἀποθανόντα Γεώργιον Καπανδρίτην. Θὰ ἠδύνατο ἐν τούτοις νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ οἰκόσημον

¹ Ν. Ἑλληνομνήμων, 1, 1904, 429, ἀριθ. 7.

² Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 3, 1926, 221 κ. ἔξ.

³ A. van Millingen, Byzantine Constantinople. The Walls of the City... London, 1889, 189.

⁴ J. Ebersolt, Sculptures de l'Orient latin aux Musées de Constantinople, ἐν Melanges G. Schlumberger, Paris, 1924, II, 432 κ. ἔξ.

⁵ Πρὸβ. Yacoub Artin Pacha, Contribution à l'étude du blason en Orient, Londres, 1902, L. Mayer, Saracenic Heraldry, Oxford, 1933.

⁶ Διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο βλ. Γ. Κωδινού, Περί τῶν ὀφρακικαίων (Bonn) σ. 39. 15. καὶ τὸ κείμενον τὸ τελευταῖον δημοσιευθὲν ἐκ τοῦ κωδ. Μ 26 τῆς Λαύρας ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Λαυρεώτου ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ Θεσ/νίκῃς, 17, 1933, 240 κ. ἔξ.

έτέθη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ υἱοῦ, διότι ἴσως ὁ πατὴρ Καπανδρίτης ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ διατηρῆ τὸ ἐν τῇ αὐτῇ ἀξίωμα τοῦ Σκουτερίου, δεδομένου ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἂν τὰ οἰκόσημα ταῦτα ἦσαν κληρονομικά, ὅπως δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ἂν τοῦτο συνέβαινε καὶ διὰ τὰ Μουσουλμανικά¹. Πάντως τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ καθορισθῆ. Παραμένει μόνον βέβαιον ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου θυρεὸς μετὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν ὀρθίων λεόντων εἶναι οἰκόσημον.

Ποῖον τέλος τὸ θέμα τῆς διὰ σμάλτου ἢ ψηφίδων διακοσμῆσεως, τοῦ κενοῦ σήμερον θυρεοῦ δὲν εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν πλέον.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης λεπτομεροῦς ἐξετάσεως προκύπτει ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ ὑπὸ μελέτην καλύμματος τῆς σαρκοφάγου δύναται νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 14^{ου} αἰῶνος². Ἡ χρονολόγησις αὕτη συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, τοῦ ποιήσαντος, ὡς εἶδομεν, τὸ ἐπιγράμμα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐν τῇ σαρκοφάγῳ τεθαμμένου Γεωργίου Καπανδρίτου. Τὸ ἀσφαλῶς χρονολογημένον γλυπτὸν τοῦτο προσλαμβάνει κατὰ συνέπειαν ἰδιαιτέραν ὅλως σημασίαν, ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε μελετηθεῖσαν μεταβατικὴν περίοδον τῆς γλυπτικῆς διακοσμῆσεως ἀπὸ τῆς τέχνης τῶν Κομνηνῶν πρὸς τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων.

Ἄλλὰ τὸ κάλυμμα τοῦτο τῆς σαρκοφάγου δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν γνωστὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ μνημεῖον τὸ συνδεόμενον πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῶν Καπανδριτῶν.

Εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ναϊσκον τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ, Μετόχιον τῆς μονῆς Βλαττάδων, διεσφῆζετο ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πλάξ, ἣν καὶ ἡμεῖς εἶδομεν καὶ ἐσχεδιάσαμεν κατὰ τὸ ἔτος 1920, καὶ ἥτις σήμερον δὲν ὑπάρχει πλέον, καλυφθεῖσα ἴσως ἢ ἀπορριφθεῖσα πού κατὰ τὴν περὶ τὸ ἔτος 1925 γενομένην ἐπισκευήν, καθ' ἣν ἀντικατεστάθη καὶ τὸ παλαιὸν δάπεδον τοῦ Ναϊσκου (Εἰκ. 7). Ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης διαστάσεων 0,72 × 0,93, εὗρισκοντο ἐντὸς φυτικῆς ἐπιπεδογλύφου διακοσμῆσεως τρία συμπλήματα γραμμάτων, τὰ ὁποῖα ὁ Π. Παπαγεωργίου, ὅστις εἶχεν ἰδεῖ αὐτὰ εἰς καλλιτέραν κατάστασιν, εἶχεν ἀναγνώσει ὡς ἑξῆς:

1) Νικόλαος (ἢ Νικήτας) μοναχός, 2) Σκουτέριος, 3) Ἀρκαδιουπολίτης³.

Ὅταν ἡμεῖς εἶδομεν τὸ μάρμαρον, τὸ δευτέρον συμπλήμα, τὸ ὁποῖον ὁ Παπαγεωργίου εἶχεν ἀναγνώσει Σκουτέριος, ἦτο ἐντελῶς ἀποτετριμμένον.

¹ Mayer, Ἐνθ' ἀν. 40 κ. ἑξ.

² Ὁ ἀββάς Duchésne, Ἐνθ' ἀν. 67, ἐκ τῆς παλαιογραφίας τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ὀδηγούμενος, ἐτοποθετεῖ τὸ μάρμαρον εἰς τὰ τέλη τοῦ 13^{ου} αἰῶνος.

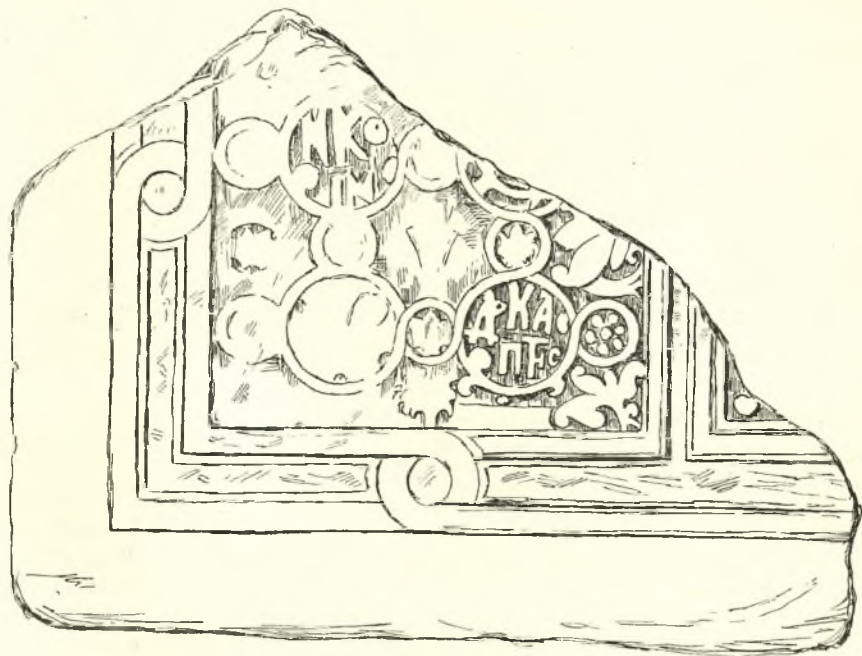
³ Π. Παπαγεωργίου, Ἐν Byzantinische Zeitschrift, 8, 1899, 427 κ. ἑξ.

Τὰ δύο ἄλλα ὅμως συμπλήματα νομίζω ὅτι θὰ ἠδύναντο, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρατιθεμένου πιστοποιήτου σχεδίασματος, ν' ἀναγνωσθῶσιν ὡς ἑξῆς:

1) ΝΙΚΟΝ 3) ΚΑΠ[ΑΝ]ΔΡ[Ι]ΤΗΣ

Ἡ πλάξ αὕτη, ἂν κρίνη τις ἀπὸ τὸ διασφζόμενον τότε τεμάχιον, θὰ εἶχεν ἀρχικῶς ὕψος μὲν 0,75 περίπου, μήκος δὲ 1,50, θὰ ἠδύνατο συνεπῶς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ προσθία πλευρὰ σαρκοφάγου.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ μάλιστα κατὰ

σ. 93

Εἰκ. 7. Ἐπιπεδόγλυφος πλάξ, εὐρισκομένη ἄλλοτε εἰς τὸν Ναὸν Ἁγ. Νικολάου τοῦ Ὁρφανοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ.

τὴν περίοδον τῶν Παλαιολόγων, αἱ σαρκοφάγοι συχνότατα δὲν εἶναι μονόλιθοι, ἀλλ' ἀπαρτίζονται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ τίθενται ἐντὸς κοιλοτήτων ἀνοιγομένων εἰς τὸ πάχος τῶν τοίχων ὑπὸ μορφὴν ἀρκοσολίων, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι ὄρατὴ μία μόνον τῶν μακρῶν πλευρῶν, ἣτις ἀποτελεῖται ἐκ μαρμαρίνης πλακὸς φερούσης διακόσμησιν. Τοιαῦτα παραδείγματα διεσώθησαν πολυάριθμα, ὧν τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα εἰσέτι. Ἀρκεῖ ἐκ τῶν ὀλίγων δημοσιευθέντων ν' ἀναφέρω τὴν κατὰ χώραν διασωθεῖσαν τοιαύτην πλάκα εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις καὶ παρὰ τοὺς Ἀμπελοκήπους ἡρειπωμένον Ναῖσκον τῶν Ὁμο-

λογητῶν¹, τὴν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βόλου, ἀνήκουσαν εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Ἀγγελίνας Δούκαινας Παλαιολογίνας Μαλιασσινῆς² καὶ τέλος τὰς δύο ἐκ Θεσσαλονίκης προερχομένας καὶ ἀποκειμένας εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν³.

Τὸ ὄνομα Νίκων, τὸ εὕρισκόμενον ἐντὸς τοῦ πρώτου κύκλου ἐπὶ τῆς πλακῶς τοῦ Ἀγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ, εἶναι μοναχικόν, μὴ συνηθιζόμενον, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, εἰς λαϊκοὺς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἡδύνατο τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐντὸς τοῦ δευτέρου κύκλου τῆς ἄνω σειρᾶς, οὗ μικρὸν μόνον μέρος διεσφίζετο, ὑπῆρχε πιθανῶς τὸ συμπλήμα «μοναχός». Ὅσον ἀφορᾷ τὸ συμπλήμα τοῦ ἀριστεροῦ κάτω κύκλου, τὸ ὁποῖον, ὅτε ἐγὼ εἶδον τὴν πλάκα ἦτο ἐντελῶς ἀποτετριμμένον, πρέπει ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν ἀναγνωσιν τοῦ Παπαγεωργίου «Σκουτέριος». Οὕτω τὸ ὄλον θὰ ἡδύνατο ν' ἀναγνωσθῇ «Νίκων μοναχός Σκουτέριος Καπανδρίτης».

Ὁ Σκουτέριος οὗτος Καπανδρίτης εἶναι ἀσφαλῶς πρόσωπον συγγενικὸν πρὸς τὸν νεαρὸν Γεώργιον Καπανδρίτην, οὗ τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου ἀπόκειται εἰς τὴν Μονὴν Βλαττάδων. Θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ πολὺ πιθανὸν ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ Γεωργίου, ἀποθανὼν ὡς μοναχός μετὰ τὸ ὄνομα Νίκων⁴. Πάντως ὁμως περὶ τούτου οὐδὲν θετικὸν θὰ ἡδύνατο νὰ λεχθῇ προτοῦ μελετηθῇ ὑπὸ ἐιδικοῦ ἢ ἱστορίας τῆς οἰκογενείας Καπανδρίτου.

¹ Εὐρετήριο τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τεῦχος Γ', Μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς πεδιάδος Ἀθηνῶν κ.λ.π. ὑπὸ Α. Ὁρλάνδου, Ἀθῆναι, 1933, σ. 129, εἰκ. 163.

² Βλ. ἀνωτέρω σ. 353, σημ. 1.

³ Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, σ. 57, ἀριθ. 286 καὶ 287. Ἡ μία τῶν πλακῶν τούτων, εὕρισκομένη ἄλλοτε ἐν τῷ Ναῷ Ἀγ. Γεωργίου Θεσ/νίκης, ἔχει ἀπεικονισθῇ παρὰ Ν. Κονδᾶκον, Μακεδονία (ρωσ.) Πετρούπολις, 1909, σελ. 88, εἰκ. 88. Ἡ δευτέρα, ἐντοιχισμένη εἰς κρήνην πρὸ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου (Ἐσκι Τζουμά), ἣς εἰκόνα βλ. παρὰ Ο. Ταγαλί, Thessalonique, des origines au XIVe siècle, Paris, 1919, σ. 77, εἰκ. 20, ἔχει ἀπεικονισθῇ, ὅτε ἦτο εἰς καλλιτέραν κατάστασιν, παρὰ Ch. Texier - R. P. Pullan, Byzantine Architecture, London, 1864, σ. 1, κατόπιν δὲ ὑπὸ Ρ. Μιλjuκον ἐν Δελτίῳ τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κων/πόλεως, 4, 1899, σ. 28, εἰκ. 2. Φωτογραφία τῶν τεμαχίων τῆς πλακῶς, ὡς ἔχουσι σήμερον, παρὰ G. Sotiriou, Guide du Musée Byzantin d'Athènes, edit. française par O. Merlier, Athènes, 1932, σ. 48, εἰκ. 25. Ἐπὶ τῆς πλακῶς εὕρισκοντο δύο συμπλήματα γραμμάτων, ὧν σήμερον διασφίζεται μόνον τὸ κατὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, ἀναγνωσκόμενον ΜΑΝΟΥΗΛ. Τὸ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν ἄλλοτε ὑπάρχον, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸ παρὰ Μιλjuκον σχεδίασμα, θὰ ἡδύνατο, ἴσως, ν' ἀναγνωσθῇ ΤΟΥ ΚΟΥΡΑΤΩΡΟΣ.

⁴ Θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ ὑποθεθῇ ὅτι τὸ κάλυμμα, ἐφ' οὗ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου, καὶ ἡ πλάξ, ἐφ' ἧς τὸ ὄνομα τοῦ Νίκωνος Καπανδρίτου, προέρχονται ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σαρκοφάγον, ἐν ἣ ἐτάφησαν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ. Τοῦτο ὁμως δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν πλέον τὴν πλάκα τοῦ Ναῖσκου τοῦ Ἀγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ. Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ φιλόστωρ Ἠγούμενος τῆς Μ. Βλαττάδων, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὁποίας ὑπάγεται ὁ Ναῖσκος, θὰ θελήσῃ νὰ διατάξῃ σχετικὰ ἐρεῦνας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πλακῶς ταύτης.

Τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου ἔκειτο ἤδη κατὰ τὸ 1876, ὅτε εἶδεν αὐτὸ ὁ ἄββᾶς Duchésne, εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μονῆς Βλαττάδων ὁ Ναῖσκος ἔξ ἄλλου τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ, ἐνθα ἐσφίζετο μέχρι πρό τινας ἡ πλάξ τῆς σαρκοφάγου τοῦ Νίκωνος Σκουτερίου Καπανδρίτου, ἀναφέρεται ὡς Μετόχιον τῆς Μ. Βλαττάδων ἤδη εἰς Πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ 1648¹. Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανὸν ὅτι οὗτος ἐξηγητᾶτο ἐκ τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἐκ τῶν παλαιότερων ἤδη χρόνων, διόλου δὲ ἀπίθανον ὅτι καὶ τὸ Ὁρφανοτροφεῖον, ἐξ οὗ ὁ Ναὸς ἔλαβεν, ὡς πιστεύεται, τὸ ὄνομα² νὰ ἦτο ἐξάρτημα αὐτῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι εἰς τὸν μικρότατον Ναῖσκον τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ, ἔχοντα ἐσωτερικὰς διαστάσεις μόνον 3×5 μ. δὲν ὑπάρχει θέσις οὐχὶ διὰ δύο, ἀλλὰ οὐδὲ διὰ μίαν ἀκόμη σαρκοφάγον, δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ πλάξ αὕτη μετεκομίσθη εἰς τὸν Ἁγ. Νικόλαον τὸν Ὁρφανὸν ἐκ τῆς Μ. Βλαττάδων.

Δύναται λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ πολὺ πιθανόν, ἂν μὴ βέβαιον, ὅτι αἱ σαρκοφάγοι τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου καὶ τοῦ Νίκωνος Σκουτερίου Καπανδρίτου εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βλαττάδων.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς ταύτης καὶ τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Ἡ παλαιότερα γραπτὴ μνεία περὶ τῆς Μονῆς εἶναι τοῦ ἔτους 1380³, τὸ δὲ Καθολικὸν αὐτῆς θεωρεῖται γενικῶς κτίσμα τοῦ 14ου αἰῶνος⁴.

Ἡ Μονὴ ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι πολὺ παλαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος. Περὶ τούτου πείθουσι τὰ πολυάριθμα παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ γλυπτὰ τὰ ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῆς διεσκορπισμένα⁵. Πλὴν τούτων ὅμως ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀκόμη ἔνδειξις· καθαριζομένης δηλαδὴ πρό τινων ἐτῶν τῆς βορείως τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐρειπίων παλαιῶν τινων κελλιῶν, εὐρέθησαν ὑπὸ τὴν γῆν δύο μαρμάρινοι πίθοι ἐλαίου⁶. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τούτων ὑπάρχει ἐγγά-

¹ Περβ. Παπαγεωργίου, "Ἐνθ' ἀν. 426.

² Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπαρξίς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους Ὁρφανοτροφεῖου «τοῦ μυροβλύτου» μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰς πηγὰς. Βλ. Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1880, 62 κ. ἔξ. Κατὰ φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Φ. Κουκουλέ, τὸ ὄνομα Ὁρφανὸς προέρχεται μᾶλλον ἐκ κτίτορος, Ὁρφανοῦ καλουμένου.

³ O. Talfrafi, Topographie de Thessalonique, Paris, 1913, 133.

⁴ Ch. Diehl, M. Le Tourneau, H. Saladin, Les monuments chrétiens de Salonique, Paris, 1918, 217 κ. ἔξ.

⁵ Ἐν παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἔχει ἀπεικονισθῆ παρὰ Κονδᾶκον, Μακεδονία, σ. 144, εἰκ. 86.

⁶ Ὅτι πρόκειται περὶ πίθων ἐλαίου δεικνύει ἡ παραβολὴ πρὸς τὸν ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Προύσης προερχόμενον καὶ ἀποκείμενον εἰς τὸ ἐν Βερολίῳ Kaiser-Friedrich-Museum ὁμοίως μαρμάρινον καὶ ἀναλόγου σχήματος πίθον, ἐφ' οὗ ἡ ἐγγράφατος ἐπιγραφὴ ΕΛΕΟΥ ΞΕΣΤ(αι) ΝΑ. Βλ. O. Wulff, Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen, III. 1, Altchristliche Bildwerke, σ. 23 κ. ἔξ. No 41.

ρακτος ἢ χρονολογία ΣΦΝΕ (= 1047), ἐν Β καὶ τὸ ἀργότερον ἀναμφιβόλως χαραχθὲν μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων. Ἐπὶ τοῦ ἐτέρου πίθου ὑπάρχει μόνον ἡ χρονολογία ΣΨΙΗ (= 1210). Ἐάν τις ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς χρονολογίας ταύτας καὶ τὰς ἐκ τῶν διαφόρων ἐν τῇ Μονῇ ἀποκειμένων γλυπτῶν προκυπτούσας ἐνδείξεις, θὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Μονὴ καὶ τὸ ἀλλεπαλλήλους ἐκ βάθρων ὑποστὰν ἀνακαινίσεις Καθολικὸν αὐτῆς εἶναι παλαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος. Κατὰ συνέπειαν ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἀναγομένη σαρκοφάγος τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου, εἰς ἣν ἀνήκε τὸ ἀπασχολῆσαν ἡμᾶς κάλυμμα, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ σαρκοφάγος τοῦ Νίκωνος Σκουτερίου Καπανδρίτου, ἢ πλᾶξ τῆς ὁποίας ἀπέκειτο μέχρι πρὸ τινος εἰς τὸν Ναῖσκον τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ, θὰ ἠδύναντο πράγματι νὰ εὑρίσκωνται ἀρχικῶς ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βλαττάδων, τὸ ὁποῖον οὕτω ἀποδεικνύεται τὸ Μουσολεῖον τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας τῶν Καπανδριτῶν.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ